

FALUSI MÁRTON

Véled esett el a ló

1.

Elváltja-e a piac a történelmet? Ez a meztelenre vetköztetett kérdés vacogott bennem, és nem melegíthettem föl azzal, hogy kimondom. Pedig mintha belezsúfolódnának a költészet eleven gondjai; a haláláról szőtt sárkányos faliképek éppúgy, mint a fuldoklók rúgkapáló sziluettje, melynek hangja sincs, hogy benyomja az ablaküveget. Történelem-e még az életünk? Tegnap ünnepeltük Csoóri Sándor nyolcvanadik születésnapját. Miért éreztem úgy, mintha valami lezárult volna a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében, ahol hajdan Arany, Eötvös, Vörösmarty forgolódott a lenge kariatidák alatt? Van-e esély hasonló életművekre? Igen, *az* ott még a történelem volt, az adott súlyt, nehezedett rá és emelte föl, az sodorta magával, döngölte bele és ragadta el a Költőt. S ahol történelem van, ott a magánélet fordulatai is *események*. „Sajáttá tevő események” – írná Heidegger. Meglehet, azok a nagy egyéniségek világítják ki a kultúra hepehupás rézsűjét, akik saját életüket történelemmé lényegítik át, az erdőszélről vágott vándorbotból rancos kezű faszentet faragnak. De mégis. Régóta nem tudok szabadulni a gondolat-tól, hogy *ez* a kor, amely nekem adatott, már nem *az* a kor. Ki mondhatná meg, miért nem? Számomra a költő olyasvalaki, akit Ágh István keresett a Fénylő Parnasszuson. Balassi, Csokonai, Ady. És a többiek mind-mind: Radnóti, József Attila, Pilinszky, Nagy László, Orbán Ottó, Bella, Nagy Gáspár, Kányádi, Csoóri... Költő az, aki világokat varázsol, hogy belesárgul a Hold, s nem egy sápatag holdkóros a varázstalan világban.

2.

Olyan magabiztosan válaszoltam az újságíró kérdéseire a Költészet Vásárán, mintha tisztában lettem volna azzal, miket beszélek. Nemes cél, a költészet népszerűsítése hitette el velem, hogy szervezőként oda kell állnom a program mellé. A zene könnyebben emészthető, mint az irodalom, üdítő pezsgőtabletta benne föloldva a méregerős líra. Zenekarok és költők nyomják egymás kezébe a mikrofont a Gödör Klub pódiumán, de a jeleneteket éppen akkor mossa le színpadukról a rideg milliő, mikor valami fontos történik: a könnyed csevegést tartalmazó kijelentések oszlatják el, a pusztá műélvezetet a ráhangolódás akkordjai zavarják föl. Aki be-betér, inkább csak be-betéved a kinti sötétségből, esetleg a hírneves előadó

csábítja, de nem a költő. Könyv alig fogy az árusítóhelyen. „Könyveket a könyvhéten lehet eladni, máskor nemigen” – így a tapasztalt kolléga, s kezdem érteni, miért: abban az egy hétben könyvvásárlásra „kondicionálják” a közönséget. A kondicionáltság persze nem a belső igény felébredése! Miféle költészet adható-vehető a Hiúság Vásárán és az antiknak számító művészeti ócskapiacon?

Vásár és költészet. Vietnamban is e kettő körül tollázkodott az agyam. A nemzetközi fordítói konferencián mindenki költő volt, az utcán mindenki a portékáival kufárgodott. A költő még nagy becsben áll, nem csak a kereskedő, s ez abból is látszott, hogy számtalanszor környékeztek meg könyvüzérek. Egy hatalmas mobil polcot cipelt a pöttöm, vágott szemű vásáros: az útikönyvektől a szépirodalomig széles spektrumból válogathattam, és mivel nem böktem rá egyikre sem, egyenként adta elő valamennyi árucikk színopszistát a szerencsétlen – természetesen angolul. Pályázatot író önmagamra ismertem, ahogy piszkos kezek nyúltak felém, és színes bédekkerek. Fintorogtam, de egyre határozatlanabbul: az ember ne gyűlölje a másikban azt, amit önmagában sem szeret. Végül megakadt a szemem egy korábbi szamizdaton, ami amerikai sikere óta mindenütt kapható Vietnamban is: Bao Ninh *The Sorrow of War*-ján. Sokat olvastam róla, ezért – hosszas alkudozás után – az eredeti ár harmadáért, ám a valós ár tízszereséért megvettem. Nem hagynak nyugton. Ahogy lerázom az egyiket, jön a másik: könyvet, képeslapot, hamisított kínai pólót, ékszereket, bizsukat, ékszernek látszó bizsukat és bizsunak látszó ékszereket kínálnak. „Hungry money” – vigyorg rám valamelyikük, fogain megcsillan a hanoi *Hoan Kiem* tó tükre.

Most van először alkalmam *időzni*, kiropogtatni görnyedt figyelmemet, kinyújtóztatni gondolataimat. Mit keresek itt? Csaknem egy teljes napot, több mint tizennyolc órát utaztam Budapestről Hanoi-ba, hogy a vietnami irodalom fordításáról konferenciázzak. Repültem frankfurti hóviharban, merültem vizezett tejbe, süppedtem sűrű tejfölbe, haraptam iszapba, mintha sekély tengerfenék horzsolná torkomat. Így érkeztem a szennyezett levegőjű fővárosba, hogy legyen min átszűrőm otthoni teendőimem, és letisztuljon, lecsillapodjon a hétköznapi mocsok. Már vártak ránk, rám és a Magyar Könyv Alapítvány igazgató asszonyára. Egyikünk sem szakértő, nem tudjuk, hová csöppenünk. Útitársam a hazai segítséggel vietnamiul újra kiadott magyar könyvek bemutatójára érkezik, én a kortárs vietnami novellaantológia ügyét felkarolandó. Közös könyvsikerek? A világ mint látvány is lefordíthatatlannak tűnik, ahogyan apránként elő-előmerészkedik a füst és a szmog leple alól, kontúrja kirajzolódik a repülőtér nemzetköziségéből. A dudálás tolvajnyelvét sem érteném, ha egyedül vezetnék, a forgalmat ősi ösztön hajtja írott törvényszerűségek helyett, s a kívülállónak egyhangú túlkölés ezernyi árnyalatban játszik. Autós és motoros taxik tucatjaiban fészkelődve tapasztaltam, hogy ahány sofőr, annyi nyelve a dudálásnak; nem, nem csak stiláris különbségek mutatkoznak: a kürtölés dicsér, korhol, irányt jelez, köszön, elsőbbséget ad, leszorít az útról, anyázik, szelíden tessékel, bocsánatot kér, bosszankodik, vagy épp csak örül annak, hogy a kocsival halad; a kifinomult vezető sajátos orgánumon szólaltatja meg érzelmeit és mondanivalóját. Akár a híres egyhúrú hangszer, a *Dan Bau*, mely az esti fogadások lélegzetelállító mutatványaként rezgett, pengett, bővülődött színes

mosolyú lánykák kezében, s mely mégsem monoton, belőle bármilyen hang kicsikarható.

Későn nőtem bele a nőkbe és az autókba, éreztem rá arra, hogy egy férfi testképét, ezáltal lelki beállítódását mindkettő mennyire befolyásolja. Az még rendben volna, hogy egy *másvalakitől* függ az ember önarcképe, de hogy *tárgyaktól* is? A posztmodern személyiség nemcsak identitását, de használati eszközeit is lerombolná, hogy végső soron egyetlen ketyere, a mobiltelefon szolgálja, mely multifunkcionális: benne rejtőznek a barátok, a határidők, a feljegyzések, a fényképek, a zenék; a világról való *akaratoknak és képzeteknek* ez ad öntőformát, jelentésszerű nyelvet. Nem a szerszámok, az alkotóerő attribútumai, legfeljebb az edzőtermi súlyzók, a látványos, de virtuális, mert természetlen tevékenység-alkatrészek jelenítik meg ezt az embertípust az evolúció legmagasabb fokán. Vietnámban több gondosan kialakított skanzenba eljutottam. Egy szobrász saját kezűleg építette föl egész városát tradicionális házakkal, kertekkel, medencékkel. A hagyományőrzés azonban nem ugyanaz, mint a tovább élő hagyomány. Folytatható-e az, ami egyszer megszakadt? Az autó még őrizhet valamit az ideából, amit egykoron a ló jelentett a férfinak, bár a legtöbbeknek csak státusszimbólum. Minden jelenség az értelmezőjén áll vagy bukik; társakat és tárgyakat is mi magunk teremtünk, akár versét az olvasó?

Vietnam a motorok országa, a fürge, nyílt és nyitott embereké, ám a nők legtöbbször nem vetik át lábukat a nyergen odaadóan, kacéran, hanem régi korok lovagló ülését idézve féloldalasan csüccsennek föl rá. A kétkerekű aztán, éles penge, a járművek ragacsos masszájába hasít, addig-addig furakodik, mígnem áthatol mindenben, s végül beleszalad, beleáll egy utcára kirakodott boltba. De minden jármű és járókelő *üzlet*, amerre látok a szállodába tartó taxiúton. A gyorsforgalmi szélén asszonyok imbolyognak a megélhetés páros kosarával, melyek vállra vetett rúdról csüngnek alá. Egy robogóra két ketrecet erősítettek, bennük egyenként – megszámloltam! – öt kismalac utazik, összetapasztott, élő hústömbök. Két-három csokor csirke a másikon, lábaiknál egymáshoz zsinegezve csapkodnak, verdesnek, a toll- és porfelhőből egy csőr ereszkedik le az aszfaltig, szikrázva húzódik rajta, mint valami felborult áramszedő. Megérkezünk Hanoi kertvárosába, a *Ho Tay*-hoz, azaz a nyugati tóhoz. *Long*, az ifjú segítők, akit a Vietnámi Írószövetség rendelt mellénk, örökké szemmel tart. Miért szöknénk el? Szobámba érve rögtön megcsörren a telefon. Nhung és a kiadó emberei városnézésre, ebédre hívnak. Nhungot lassan két éve ismerem, Magyarországon végzett a bölcsészkaron, azóta magyar könyveket fordít vietnamira: Márait, Csáthot, Kertészt. Utóbbi *Sorstalanság*ával meggyűlt a baja, vietnamiul érthetetlen nyelven hömpölyög. Nyugtatom: a román fordítás elkészültekor is botrány tört ki, talán most fordítatják újra. Javaslom, hogy tanuljon meg németül, aki e könyvet igazán élvezni akarja.

Nhungot sokat faggatom a vietnámi irodalmi életről. Már a konferenciára szánt rövid felszólalásom szövegezésekor azon tépelődtem: mit szabad mondani egy *kommunista* országban? Titkos, államellenes összeesküvéket képzelek el úgy, ahogyan Nhung jár-ke; azzal ugratom, hogy valódi anarchista. Mikor először

megjelent a *Magyar Napló* szerkesztőségében, a hivatalossággal szembeszállók termékeny izgalma lengte körül. Akit az állam nem támogat, megtűri az internet, megbújhat a szamizdatos honlapok, fórumok, blogok oázisában. Sok világhírű emigráns szerző persona non grata az irodalomban, de emlegetni őket is szabad. Otthoni készülődésemkor a neten bukkantam rá én is egy amerikai tanulmányra a kortárs vietnami irodalompolitikáról. A szabad gazdasági verseny és a modern technika idejémtőlta tette a kultúrát hagyományosan féken tartó állami eszközöket, ezért az új párthatározat előírja, hogy a veszélyes, felforgató művekről egyszerűen ne vegyenek tudomást. Ami ugyanis nem kap kormányzati támogatást, hatástalan, visszhangtalan marad. A szabad gazdaság és az irányított irodalom rendjét egyként a sajátos, patrióta kommunizmus tartja fenn; s a gazdasági szereplők a külföldi vállalatok, az irodalmárok az írószövetség hatalma miatt zúgolódnak. Közben a gazdaság fejlődik, nem nyomják agyon adókkal, az irodalmat tisztelet övezi, az írók megélnék munkájukból, a patriotizmus pedig a kultúrában erősebb, mint a gazdaságban. De hiszen ezzel nálunk is boldogan kiegyezne a társadalom! Nhung nem is sejtí, hogy az irodalom iránti érdeklődésnek éppen ez a záloga. A tiltás. A tabu.

Mennyit fogok föl abból, ami körülöttem történik? A repülőn nem aludtam, rakoncátlan viet kisgyerekek rajcsúroztak a folyosón, most már riksa visz át a belvároson, és motorok kerülgetnek, csordogálnak körül. Turista vagyok, kinek a lelke sokkal később érkezik a testénél. Varázslatos helyszín: vakolatlan vagy – a magas páratartalom miatt – leázott vakolatú házak, de olyan keskenyek, hogy messzi perspektívából azt hiszem, a vállam szélesebb a homlokzatuknál. Minden folytonos mozgásban, az általános hajtóerő a piac kavargása és nem a történelem sodrása. Az irodalom inkább a történelmet ábrázolja úgy, mint ami az örök emberi természet mélyén lappang, holott a boldogulás, a gazdagságra törekvés elemibb indíték. A történelmet elszenvedi a magasabb szférákba vágyó emberi nem, de a piac nem táplálja a tragikumot, csak a nyűglődést, a nyavalygást, a vesződséget. Mert nincs benne semmi, ami túlmutatna önmagán, semmi titokzatos, semmi fenséges. De vajon megkülönböztethető-e a túlélés, a létérdekű cselekvés a vagyonosodástól? Miért kerül fölénybe az utóbbi az előbbihez képest? A teljes nincstelenség történelemképző, a legatyásodás nem; a véres kataklizmák minden esetben előhívják a művészi látásmódot, a vértelen lelki alkuk soha? Hiszen történelmiek a békeévek is lehetnének, ahogy a robotizált gépek háborúja is piaci! Tudunk-e valódi háborúként nézni Afganisztánra, Irakra?

Mintha a vietnami háború nehezen akaródzna történelmi tapasztalattá válni. Amerika maga a Nirvána Vietnam számára, Vietnam a megtérülő befektetési lehetőségek hazája Amerikának – na meg egzotikum a turistáknak. A háborút feldolgozó művekből a sematikusak emelkedtek a hivatalosság rangjára, ilyesmiket küldtek nekünk is fordítani. A Ho Si Minh városi Szépművészeti Múzeum felújítatlan francia gyarmatépületben kapott helyet, és alig találni organikus kapcsolatot a népművészet felső szinten kiállított tárgyi emlékei és az alsó szint – zömmel – háborús témájú festményei között. Nyugaton is kedvelt kortárs festők az

európai avantgárd mintákat másolják szolgálai, megfűszerezve realista pátosszal. Ho Si Minh város egyik legimpozánsabb épülete, az Hotel de Ville a párizsi kiköpött mása; a központi térre hatalmas katolikus székesegyház boltozódik. Az idegen kulturális hatások túlsúlya vagy a szigorú ideológiai előírások nyomasztóbbak? Amerika és Vietnam összeborulását hirdeti ki, akár egy párthatározatot, az új film, amit *Don't burn it* címmel készülnek bemutatni Európában, elsőként a magyar Titanic Fesztiválon. Mivel a megfilmesített, valós események túlélőinek magyar családi kötődései is vannak, és a zeneszerzők is magyarok, a kulturális attasé fontosnak érezte, hogy elmenjek a vetítésre. A Nemzeti Filmszínház amerikai típusú multiplex, a film amerikai sablonra hordja föl a vietnami háború képeit, a helikoptereket, a dzsungelt, a napalmot, a perzselő bombatámadásokat. Érzékletesen kidolgozott jellemek helyett politikailag megdolgozott, commedia dell'arte-szerű zsánerek népesítik be a történetet, valamennyiük cselekménybeli helye és tettei pontosan kimódoltak, mint egy diplomata vacsorán: az érző szívű amerikai katonáé, a hős vietnami orvosnőé, az életben maradottakat megbékítő amerikai zsidó ügyvédé. A bűnbánó, ám tőkeerős amerikai ideológia találkozik a Nyugat felé nyitott, ám patrióta vietnamival.

Ez hát a kultúra globális jövője? A minőség forradalma helyetti kultúrdiplomácia? Hanoi legelőkelőbb francia éttermében vacsorázom az attaséval és a rendezővel, Dang Nhat Minh-el. A tulajdonosnő francia, ám kizárólag olasz borospalackok henteregnak az illatos ládákbán. Minh úr szemmel láthatóan szabadulna, én elfogódottan bábozom: rakosgatom a falatokat pálcikámmal. Promóciós étkezés, kulturális csúcspont volna ez? Ezen a helyen eldőlhetne a film magyar sikere, de még a minősége is, ha valóban az lennék, akinek hisznek.

3.

A második nap, a találkozó első napja újfajta borzongást szórt a hátamra, államat minduntalan új és új hökkenet ejtette. A megnyitóünnepség konferenciaközpontja monumentális, a színpad mögé felhúzott molinó hangyányira zsugorítja az előtte feszengőket. Szerencsére csak a zsöllye első sorában kell letelepednem. A magyar nagykövet mellett pöffeszkedek, vagy inkább ő énmeltemem, hiszen késve jön, s mint kiderül, ez már a harmadik szék, ahová a protokollal elkísérte. Kicsit udvariaskodunk egymással, aztán lelép a balfenéken egy másik hivatalos programra. A hallgatóság: írók, politikusok és beteretelt diákok; lehetnek több százan, mégis üresnek hat a terem – mekkora lehet a befogadóképessége? Mi vagyok én itt fejemen a tolmács gép fülhallgatójával, asztalkámon a magyar zászlóval? Hazai méltóságok és külföldi delegátusok váltják egymást a pulpituson, de a kiemelt helyeken ülők sem tudhatják, vajon kell-e beszédet mondaniuk. Úgy tűnik, a korábban elküldött dolgozatainkból szemezgettek a szervezők, s a küldő ország politikai súlya, a mondandó ideológiai alkalmassága döntött, kit kérnek fel az előadásra. Először megrettenek: mi lesz, ha engem is? Honnan tud-

jam, hogy a fordítási célból összeszedett nevek hallatán vajon elpirulnak, elvörösödnek vagy helyeslően bólogatnak a notabilitások? Akkor még nem voltam olyan dörzsölt, hogy tudjam, itt rossz név nem hangozhat el. Olyan légkört permeteztek ránk üres szólalomkból, és olyan díszletet emeltek körénk jelszavakkal telezsúfolt parvánokból, amely bármely épkezláb gondolatot, nagy ívű eszmefuttatást azonnal semlegesítene; széndioxidból oxigént állítana elő a kínosan harákoló elvtársaknak. Svédország is nagy példakép; díszvendégük a déli fogadáson elmondta nekem, hogy ők is elhajló literátorok műveit ültették át svédre, ám a hanoi írószövetség így is büszke rájuk. Csak azt ne tette volna hozzá, mekkora apparátussal dolgoztak a novellafordításokon, és hogy mennyi pénzmagot vetettek el bennük. Hát igen, ha Svédország gavallér, íróik nincsenek ráutalva a vietnamiak lelkes adakozására. Nálunk lassan kritikusait, olvasóikat is az írók fizetik. Nem éppen eredménytelenül. Lehangelő látnom, milyen komoly munkákra van idejük a külföldi íróknak, ha legalább egy kis tehetség szorult beléjük. És a „külföldin” nem csak nyugatit értek. Több fordító dolgozik hónapokig egyetlen szerzővel, hogy a lehető legjobb értelmezés szülessék meg. Szavak keresésével tölthetnek napokat. Büszkének kéne lennem, a magyar hiedelemvilág mennyivel ősbib! Gubbaszt az író kis ideig, aztán dől belőle a remekmű, amely tehetségének pusztá „emanációja”. Igen ám, de melyik ösztöndíj fizeti a „megvilágosodást”, a leírt húsz oldalon kívüli le nem írt több ezret, amelyeknek előbb és komolyabb összpontosítással kell elkészülniük, mint a publikáltaknak? Odakint természetes, hogy író vagyok, hisz a szimpóziumon mindenki az. Felfoghatatlan, hogy mire Ferihegyen leszáll a gép, visszaváltozom „másvalakivé”, akár a mesékben. Kivé?

Valószínűleg mindenre alkalmatlan vagyok. Nagyjából tizenkét éves korom óta költő akarok lenni, de azt hallottam, ilyen foglalkozás nincs. Elvégeztem a jogi egyetemet, de legsikeresebb vizsgáim után is azt vágták a fejemhez a leckekönyvvel együtt, hogy annyi a jogász, rám már úgysem lesz szükség. Ha sejtették volna, bizony nem legőszintébb elhatározásból jelentkeztem a jogra, végeztem el összeszorított foggal, hanem hogy legyen egy hasznos, elismert, jól fizető szakmám! Beleástam magam a jogfilozófiába, de hamar tudtomra adták, hogy ez egy kétes kutatási terület, hát még a jog és irodalom, ami kivált érdekelt. Lett belőlem irodalmi szerkesztő, mikor mindenki csak azt fújja: a folyóiratok, a hosszú írások, a szépirodalom, sőt a Gutenberg-galaxis korszaka is leáldozott. Most meg tiszteletbeli fordítóként, nota bene „kultúrdiplomataként”, estélyre felnyakendőzve igyekszem le a szálloda halljába. Mihelyst hazaérek, készülhetek az angol jogi szaknyelvi vizsgára – hogy ezt ki ne hagyjam. Magyarországon ráadásul a kultúrdiplomáciának sincs jelene, a világon azon kevés kulturált nemzet közé tartozunk, amelyik nem veszi észre, milyen lényeges volna ez, még gazdasági érdekből is! A kultúra partizánjai és az NGO-k, a „nem kormányzati” humanitárius szervezetek verik le mindenütt az első hídfőállás első cölöpjeit.

A konferencia nemcsak számunkra, a szocialista etikettet átértékelő kelet-európaiaknak rendkívül groteszk, hanem maguknak a vietnami íróknak is; kellő malí-

ciával szemlélik a szervezést, a vacsoraasztalnál „szidják a rendszert”, epés megjegyzésekkel illetik az önhitt szónokot, de még a tolmácsgépből áradó amerikai hang is el-elcsuklik időnként a vihogástól. A dolog pikantériája, hogy az apparátcsikok rá vannak utalva az Amerikában vagy Ausztráliában egyetemet végzett viettekre ahhoz, hogy szót értsenek velünk.

„Találkozás fiatal szerzőkkel” – díszelgett a felirat angolul a „szemináriumi terem” falára feszített plakáton, mellette sarló-kalapács, előtte Ho Si Minh mellszobra, amelyet láthatatlan trógerek cipeltek napról napra az előadók mögé. Se találkozásról, se fiatal írókról nemigen esett szó: idős pályatársak elmélkedtek hosszan arról, miként folytatható a nagy elődök, különösen a börtönnaplójáról világhírű Ho Si Minh teljesítménye, quaeritur: megközelíthető-e egyáltalán. Velünk szemben, az ovális asztal túlsó fertályán a viet írók laposakat pislognak; hogyan válthatnánk szót, ha csak vietnamiul beszélnek? Bátorítanak ugyan minket, hogy kérdezzünk, avatkozzunk közbe, ám a sok, nyilvánvalóan beépített helyi okvetetlenkedő kedvünket szegi. Egy angolul kiválóan tudó, fiatal helyi költőnő a fülembé súgja: majd ő összeismertet néhány íróval a szünetben, és csakugyan, mintegy öt kilónyi kötetet bezsebelek, viet–angol kétnyelvű kiadványokat. A *párt-beszédek* leple alatt világhódító kalandozásokra készül az emberi szó is. Eldugott folyosó rejt frissítőket, gyümölcsöt, süteményt, de erről se értesül rajtam kívül talán senki, vagy ha igen, titokban, lopva húzza félre a függönyt, oson a pult-hoz ő is, akárcsak én. Egyedül fogyasztok, aztán vissza a következő szekcióülésre. Lapozgatom a zsákmányt. Zavaróan jól értem a verseket angolul, és abban reménykedem, hogy az enyémeiket csak a „nétív szpíkerék” értenék, ha angolra fordítanak. Syamsul Cecep ifjú indonéz költőtitan ismerősöm fordítóházról fordítóházra járja a világot ösztöndíjaiból, s mindenütt ír egy kötetnyi verset – angolul. Napi egy vers a penzuma. Csak engem bánt, hogy olyan könnyen felfogtam a budapesti ciklust?

Míndeközben figyelemre méltó okfejtés üti meg a fülemet. „Dicséretet és biztatást érdemelnek a fiatal írók, költők, akik a haladó posztmodern irányzatot követik, és nem foglalkoznak a politikával.” Uramisten, hol vagyok? Azonnal lejegyzem ezt a mondatot angolul, a füzetet bárkinek megmutatom, ha kéri. Hinni kezdek a szociáldarwinizmusban: a társadalmak és az állami berendezkedések, az azokat fenntartó ideológiák ennyire törvényszerűen működnek?

Kiadóvezetőkkel is találkoztam, névjegykártyák kötegei kerülnek a tarsolyomba. Kinek lesz otthon ideje a sok-sok kapcsolatot élesztgetni, honnan szerezhető pénz a kiadási együttműködésekre? A beszédek egyre terjengősebbek, este a leveleim között találok egy Pesten élő vietnami újságíró üzenetét. Interjúút kér, és linket küld: beszámoló egy hanoi újságban a nemzetközi találkozóról, az illusztráció az én unott, bamba, de rendületlenül figyelmes fizimiskám. Kiderül, hogy a sajtó mindenütt lehúzza a szervezést és a programokat. Ezt is megteheti? Az irodalompolitika és a cenzúra következetlen. Néha egy asztalhoz ültet a vietnami írókkal, máskor külön teremben kell ebédelnünk, hogy ne keveredhessünk ellenőrizetlenül. Lehet, hogy éppen kiszámíthatatlanságában rejlik az erő, engedékenységében

a könyörtelenség? Kérdezem Nhungot, miféle írók nyernek bebocsáttatást a rendezvényekre, kizárólag párthűek vagy ellenzékiek is? Természetesen mindenfajta, hiszen minél több a résztvevő, annál több pénzt szakít az írószövetség. No meg ha túl nagy a tömeg, elvész az igaz, magányos szó?

Vietnami honlapok tucatjain találkozom a nevemmel és a fotómmal. Egyszer ebéd után sétálok vissza a tanácskozóra, és elkap egy riporter, hogy nyilatkozzam a vietnami televíziónak. Az angolul perfekt költőnő tolmácsolja vietre, amit rögtönzők a *Magyar Napló* összeállításáról, a terveinkről, a Magyar Írószövetséget Vietnamhoz fűző baráti viszonyról. A bevilágított előtérben magyarázok. Ingerlő kép a stáboknak; újabb és újabb kamerák, riporterok gyűlnek körém, hogy nekik is mondjak valamit. Ha egy üzlet beindul... Fordítás Vására. Úgy érzem, hogy minden gyakorlatlanságuk ellenére a Nyugatot utánozzák.

A kultúra a kommunista hazafivá nevelés politikai eszközéből a nyugatbarát diplomáciai kapcsolatépítés eszköze lett. Mintha az irodalom mindig *eszköszerepbe* kényszerülne, mikor valódi hatása van. Az összetartozás tudatosításának eszköze. A nemzetté válás eszköze. A kiegyensúlyozott nemzettudat formálásának eszköze. A hatalom legitimálásának eszköze. A hatalommal dacolás eszköze. Eszköz. De valóban ugyanaz, ha az irodalmat az *akarat* szolgájává alacsonyítják, és ha szilárd belső *készletés*, értékelvűség, sorsának átélése hajtja az író? Szegről-végről ez is, az is eszközlét. Hogyan tehető egyenlőségjel közéjük? Az irodalmat a szélsőséges felszabadító hadjárat a forma, a politika, a nemzet, a közösség, sőt a tartalom, az egyén, a szerelem, a személyiség kötöttségei alól érdektelenné, unalmassá, mert tét nélkülivé és súlytalanná tette. Vértelenné, kiszámíthatóvá, pusztá technikai kérdéssé. Aztán a demokrácia és a piaci mindenhatóság álrühájában gyarmatosítók édesgetik magukhoz, hogy valóban leigázzák, szolgáskorba taszítsák. Új jelszavak, ideológiák, pártok, elvárások szolgájává. Úgy teremtenek új tabukat és írják át utólag az irodalomtörténetet, hogy önkényes elméleteiket, szedelőzködő hatalmukat igazolják. Pedig a mű a bizonyos-bizonytalan *írói szubjektum* és nem az *irodalom* fejlődésének megnyilatkozása! „A költészetnek egy komoly ellensége van: az irodalom” – írja Illyés. A költészetnek egy komoly ellensége van: a költő – visszhangzik a mai közösségi terekben.

4.

Ki hitte volna, hogy ennyien összejönnek a kortárs magyar irodalomról meghirdetett előadásomra a Hanoi Városi Könyvtárba? Magyarországon diplomázott, ott dolgozó vietnamiak és itteni költők, kritikusok. A magyar kulturális hét újabb állomása fogad; a korábban, mikor a reprint magyar könyveket mutatták be, nem tudtam jelen lenni. A sorozat nagyon tarka: Jókaitól *A kőszívű ember fiai*, Gárdonyi *Egri csillagokja*, Kosztolányi *Néró, a véres költője*, Móricz *Árvácskája*, Molnár Ferenc *Pál utcai fiúja*, Fekete Gyulától *Az orvos halála*, Sánta *Húsz órája*, meg Sarkadi, Galgóczi, Fejes, Örkény – és Berkesi András elmaradhatatlanul.

Még Kornai János rendszerváltozást elemző közgazdasági tanulmányai is hozzáférhetők vietnamiul *Nguyen Quang*, a villamosmérnök jóvoltából. Valaki kíváncsi is ezekre? – merül föl a jogos kérdés. Derűs, örökifjú barátunktól, Giang bácsitól érkezik rá a válasz pár nap múlva, a világ hét csodájának egyikeként számon tartott *Ha Long* öbölben ringatózva. Le Xuan Giang, a Műszakin végzett gépészmérnök meghatottan ássa elő emlékezetéből a Gellérthegyről azóta kipusztult barackfaligetet. Mikor a nyolcvanas években – utoljára – járt nálunk, már nem virágozott barack a hegyoldalban. Bár saját bevallása szerint évtizedek óta nem beszélt magyarul, szinte kifogástalanul válogatja meg a szavait. Kiderül, a Magyar Írószövetség épületének mindennapos vendége volt, méltatja Bella István költészetét, Nagy Gáspár emberségét; csevegése kristálytisztá, nyelve olyan kényes műgonddal kotorja ki, dobja felszínre az elsüllyedt hangalakokat, akár az áttetsző vízü hullámok. Jókai, Gárdonyi, Sánta fordítója. A hírhedett város, *Tonkin* is a *Ha Long* öbölben fekszik, ahol 1964-ben kitört a háború. Giang bácsi gyárlátogatás közben látta hullámsírba veszni az elsőként lelőtt amerikai gépet. Mint mérnököt tétlenségre kárhoztatták a háború éveit, s akkor határozta el, hogy eleget tesz a Gárdonyi sírjánál, Egerben tett fogadalmának: lefordítja az *Egri csillagokat*. A könyv – állítólag – hatalmas példányszámot ért el, a hazájukat védő vietkongok kézzől kézre adogatták pislákoló bunkerben, szétrobbantott lövészárokból, hogy Dobó István és maroknyi várvédő seregének helytállása lelket öntsön beléjük. Mentális vérátömlesztés. Egy fontos, identitásképző szellemi hadoszlop diadalútja. Giang bácsi maga is találkozott elrongyolódott, betépődött, megkopott kötetekkel. Vu Ngoc Can, az ELTE magyar szakán végzett Czinétanítvány Petőfit, Vörösmartyt, Adyt, József Attilát fordítja; Czine Mihályra a legnagyobb elismeréssel emlékszik vissza. Vele az előadásom után beszélgetek, de nem ő az egyetlen, aki kérdésekkel bombáz. Szegény tolmácsnő alig győzi a kétórás rohamot, mivel a magyarul nem tudó írók is élénken társalognának. Túl gyorsan beszélek, sorolok költőket, csoportosítok, magyarázok – vajon mi érthető belőle? A feltett kérdésekből, hozzászólásokból azt szűröm le, hogy meglepően sok. Meghirdetem a posztmodern végét, mint egy lírai forradalmár. Képzeletbeli kardomat előre lendítem, és ösztönösen hátra sandítok, ki lesz követőmmé, de csak Ho Si Minh kecskeszakállát pillantom meg, majd kialvatlan, nyugtalan szemem akad össze az ő bronzba öntött tekintetével.

Ilyen szívélyes volna-e fogadtatásom tágabb pátriában, Közép-Európában? Tavasszal Lublinban járva a természetes sorsközösségről győztek meg a gesztusok; ahogyan Boguslaw Wróblewski és szerkesztősége vendégül látott, szintúgy mesébe illő. Olmütz igazi időutazás volt, a Monarchia kedélyes, békés atmoszféráját még a „novembertizenhetedike hangulat” sem kavarta föl. A morva könyvvásáron is szándékolatlanul leckéztettem meg tolmácsnőmet, igaz, öt-hatnál nem több érdeklődő figyelmét kellett lekötnünk. A *Listy* folyóirat gárdája is kitett magáért, hátha egymás felé sandít a két ország kulturálisan, ami egyelőre csodaszámba menne. Önironikus, liberális csehek a barátaink – derül ki a füstös, alternatív punk-rock kocsmában, ahová az ötvenes értelmiségiek –, a hatvannyolcas nemzedék – rend-

szeresen járnak. Tomáš Ťichák és Zita Chalupová húsz év körüli fia náluk konzervatívabb, nem cigarettázik, egy kortyot sem iszik; szülei bájosan lump, örök egyetemisták, irigylésre méltó otthonossággal mozognak a heavy metal tinédzser szerelmesei között, hevesen hadonásznak a parázsló bagóval, osztogatják a férj irodalmi lapját. Kavargó belső bugyrokából koncertzaj lüktet, dübörög, a füst olyan sűrű, mintha gőzben párolódnánk. A morva történelem epizódjai elevenednek meg a kultúrtörténevez, Václav Burian jóvoltából, aki a környék népeit, legendáit példamutató szelídséggel idézi föl, és városukról, önképükről is zavarba ejtő ironiával nyilatkozik. Betoppan a nagy tiszteletnek örvendő főszerkesztő, vendéglátóink és a liberális cseh értelmiség szellemi fárosza, a parlament volt alelnöke. Mellé csúszom az ivó szűk lócáján, hogy angolul beszéljünk. Žak fölháborodva jellemzi a nálunk uralkodó szélsőséges politikát, a magyar nacionalizmust, a zsidó- és cigányellenességet, s értetlenkedik, nemzetiségi ügyekben hogyan érintkezhet magyar párt olyan szalonképtelen figurával, mint „Duraj”. Érveit finoman cáfolom a tényekkel. Az őszinte közép-európaiság?

Az jut eszembe, amit Takács Bence barátom a Moszkva téri Macskakő preszszóban citált Máraitól. „Európa nem akkor lesz egységes, ha megszüntetik a vámhatárokat, közös pénze lesz minden nemzetnek, s valamilyen nemzetek fölötti európai parlamentben döntenek majd a leánykereskedelem, a fegyverkezés, a kábítószer-csempészet és a jövedelmi adó kérdéseiről: megjósolom, hogy soha nem lesz olyan kevésbé Európa, mint a pillanatban, mikor ez a mesterséges egység bekövetkezik e földrész lakói számára. Európának lenni nem azt jelenti, hogy megszűnők elsőrendűen francia vagy svájci lenni, s egy útlevelet és személyazonossági okmányt cipelek zsebemben, okmányt, mely bizonyítja, hogy európai vagyok. Európának lenni annyit jelent, mint megőrizni egy szerepet, amely egyszerre bolgár vagy svéd szerep s ugyanakkor egy közös műveltség hivatásérzése. Ennyi Európa értelme.” Ezt veszítjük el lassanként, ez kopik belőlünk napról napra, „a közös műveltség hivatásérzése”, de belőlünk, magyarokból még a „magyar szerep” is. Alábbvalónak vagy felsőbbrendűnek mutatkozni könnyű, a reális helyzetértékelés nehéz munka. A nyilvánvalóan nemzetközi jogot sértő szlovák nyelvtörvényt elfogadhatónak találta az EBESZ. Miféle európai műveltség és értékrend az, amelyik ezt tűri? Az egyes országok érdekérvényesítő-képessége előbbrevaló az értékelvűségnél.

Egy nép minél távolabb él, annál szeretetreméltóbb – Vietnam Kínát gyűlöli, hozzánk barátságosan viszonyul –, de hát nem ezt tapasztaljuk Nyugat-Európában is? Hírünk azonban másutt a világban sem mindig hízelgő. Kevin Bowennel, a Vietnambot katonaként és költőként is többször megjárt idős amerikai költővel vacsorázom. „Megmenekül-e a magyar gazdaság az összeroppanástól?” – faggat őszinte aggodalommal.

Hanoiiban magyar szobát alakít ki a könyvtár, ahová tengeri rakományokon küldhetnénk „egy kis hazait” a roskadozó élestartárból, s ahol a magyarul beszélő vietiek rendszeres találkozókon tarthatnának élménybeszámolót. Mennyi energiát fektettek a magyar nyelvbe, s most mégis mihez kezdjenek vele?! Ezt olvasom le

mindegyikük megfakult ábrázatáról, miközben kifelé lépdelek közöttük. Van, aki verseket farag magyarul, van, aki magyar nép- és táncdalokat ültet át vietnamira. Szereplésem után elénekelték az „A csitári hegyek alatt”-ot mindkét nyelven. Re-
 csegő erősítő, fülsértő intonáció, hamis hangok, de az énekesnő révedező tekintete
 tényleg megható. Itthon első belvárosi utamon egy kéregetőbe botlottam a Feren-
 ciek terén, aki a Jégbüfének vetett háttal, a sárban kucorogva ugyanezt a népdalt
 furulyázta. Megrendítő.

5.

Ultramodern elvtársi üdülő vagy amerikai stílusú, felnőtt Disney Land a „Paradi-
 csomsziget”? Másik bolygóra visznek a buszok, ahol luxusvillák követnek luxusho-
 teleket, paloták úszómedencéket, de olyan világhírű műemlékeket is felhúztak ide,
 mint a Fehér Ház, és olyan szobrokat is kifaragtak, mint a Milói Vénusz, persze
 az eredetnél nagyobbra. Fürdőszobámban masszázskád, amit szívesen kipróbálnék,
 de minden percmről gondoskodnak. Ho apó nyaralóhelye lévén a sziget, mint
 VIP-vendéget hívnak be egykori díszes dolgozószobájába. A nép atyja bámul le
 a falról rám s a mellettem összetolt műanyag és papírmásé makettek: Colos-
 seum, pisai ferde torony, Szabadságszobor, Fehér Ház. Hiába, egy bebalzsamozott
 halhatatlannak tűrnie kell.

Miközben a Ha Long öböl térképét tanulmányozom, az írószövetség hevesen
 gesztikuláló, izgága, incifinci elnöke tudtomra adja, hogy a most következő
 „nemzetközi költészeti esten” nekünk is fel kell olvasnunk egy verset magyarul
 és vietnamiul. Nhung Petrit és Wass Albertet fordított már, akik közül határo-
 zottan Petri Györgyöt javaslom, pláne mert a magyar szavalóművész én magam
 volnék. Szerencsére elhúzódott a műsor, s mire az indiai költőnk begyakorolt
 performanszuk végére értek, és jó pár pohár francia vörösbor lecsúszott a tor-
 komon, Nhung az interneten rátalált a vers magyar megfelelőjére is. Laptopját
 szorongatva vonulok föl a színpadra, Nhung papírból olvassa föl szerepét. A Pet-
 ri-vers tagolását nem a gondolatrítmus szabja meg, hanem hogy – egyik kezem-
 ben a mikrofon, másikkban a laptop – harmadik kezem hiányával bajlódva ho-
 gyan húzom lejjebb a kurzort. Kijár a taps bűvészmutatványomért, egy esküvői
 virágcsokor fellépti díjul, no meg a napokig nyakamba zúduló gratulációk özö-
 ne gyönyörű hangzású *versemért*; s talán a jogutódok is megbocsátják, hogy nem
 mentegetőztem, hiszen a nézők túlnyomó többsége úgysem értett sem magyarul,
 sem vietnamiul. Az est végén mindnyájan aláírásunkkal hitelesítettük a falon te-
 kergőző, hatalmas plakátot, melynek felkutatása az éterben bolyongó tévés köz-
 leményeimmel együtt egyszer az utazó kedvű irodalomtörténészek feladata lesz.

A fogadásoknak se vége, se hossza. Egyik kezemben pohárka *da-lat*-i vörös-
 bor, másikkban néhány rúd *nem*-et – zöldséges-húsos tekercset – gurigat a him-
 bálódzó tányér, mikor az estély tetőpontjaként *kontrákt!*, *kontrákt!* felkiáltásokkal
 az írószövetség elnöke ragadja meg a karomat. Kisül, hogy a szervezeteink köz-

ti együttműködési keretmegállapodást kéne szignálnom – legalábbis ezt a következtetést vonom le, mert a valamikori hivatásos partizán és műkedvelő költő, jelenleg a nemzet poétája a konkvisztádor nyelvek elsajátítására nem fecsért időt. Arcomra jókora rémület ül ki: csak nem a halálos ítéletemet íratják velem alá, hogy leggyengébb pillanatomat kihasználva, a bőséges vacsora és a harsogó élőzene közepette vonulunk félre a sarokba megkötni a történelmi paktumot? De még csak félre sem vonulunk, a szerződéssel kisvártatva előrukkoló titkárnő két hidegtálat lök arrébb, hogy valami nedvdús gyümölcskompozícióba tenyerelve a papír fölött megtámaszkodhassak. Egy formaságokra érzéketlen mandzsetta nyúl át az okiraton – csak nem a rákleveshez, mikor én már a desszertnél tartok? –, oda- és visszaúton is megbökdös a hozzá tartozó könyvek, miközben mögülem mikrofonszakadtából zeng a legmenőbb sláger. Átfutom a szöveget angolul – minő megkönnyebbülés, hogy mellőzi a határozott kijelentéseket! –, kettőt-hármat nyelek számban a ropogós kacsa jó ízével, ellátom kézjeggyemmel, ahol szükséges, a példányokat, s mire fölegyenesedem az emeletes sülték és saláták sűrűjéből, a választék megcsappanása szembeötlő. Lenne idő bosszankodni, ám a pincérek rajokban töltik fel azt, ami fogytán van. Életem első nemzetközi szerződését nem a várt ünnepélyes hajcihő körítette, s titkon abban bíztam, hogy a – jogi szempontból – áldatlan körülmények a nyilatkozat érvényét is érintik. Az elnök ugyanis véletlenül sem előttem írt alá, hiszen a titkárnő csak a terem túlsó végében érte utol a félig hatályosult paksamétát lobogtatva, hogy aztán a decensen lökdösődő tömegeből visszaevickéljen hozzám. Magyar Írószövetség: pipa – örülhet a párt, a direktíva teljesítve. Hogy épp a nagyvonalú elköteleződések nem zajlanak szertartásosan?

6.

Minek tartsam, hogyan képzeljem el magam? Már-már veszni látszik küldetésem értelme, mikor a bál zakózsebéből előhúzzák a kontraktust, s még mielőtt mind a tíz ujjamat megnyalhatnám, kezembe adják a tollat. Sem hivatalos találkozó, sem gondtalan szórakozás. Otthon sem tudhatom, kicsoda vagyok. Lógok a szakadék fölött, világok peremébe kapaszkodom. Lopott órákban írok, s minden tennivalót azért sürgetek, hogy legyen mit ellopnom. Kedden igazi szerkesztőként ülésezem, borozom, böngészek pecsétes kéziratlapokat, de szerdán már, lírai ügynök, lótokfutok, telefonozom. Cigarettafüstben diskurálok a költészet állásáról, ha épp keddi székemben melázhatok, máskor meg kötözködik velem az Indonesian Trade Center vezetője, hogy ugyan mondjam meg, miért érné meg neki szponzorálni a lapot. Tényleg, miért? Fenntartható a kultúra anélkül, hogy azt valakik homályos politikai érdeküknek fogják fel? Az indonéz cég nem lesz kultúrafenntartó, még egy indonéz különszám erejéig sem. És a magyarok? Ők is csak akkor, ha a ránk költött összeg megtérülése várható. A jó olvasó pedig ritkán jó vásárló is egyben. Az állam politikai hasznot vár a kultúrától és a művészetektől; a kultúra erősítse

politikai törekvéseit, a művészet legalábbis ne gátolja. Ha viszont nem gátolja, rögtön érdektelen is számára; ha meg apológiáját adja, gyomorforgató – számunkra. Milyen magaskultúrában lehet részünk a XXI. században? Politika és kultúra nem engedheti el egymás kezét. Szívesen megtennék, de nem képesek rá. A politikának kell a kultúra szabadságillúziója ahhoz, hogy legitimálja a hatalmát, hogy legyen fény, ami ráesik, vagy ami előhívja árnyékvalóját. Magaskultúrára azonban nincsen szüksége. Nem tudom kiverni a fejemből, hogy a demokratikus hatalomnak ugyanolyan fontos a kultúra, mint a diktatórikusnak, áldoz rá, bátorítja, elősegíti kibontakozását. Csakhogy a tömegkultúrára van szüksége, mely igénytelen, tartalmatlan, emlékezetvesztett; a kultúra azonban éppen azért függ a politikától, hogy az megakadályozza pusztá tömegkultúrává süllyedését, a tömeg fölé emelje. A tömegkultúrának ugyanis a politika érdektelen, s mivel nem törődik vele, a hatalom végül visszatalál a magaskultúrához, mint egy gyűlölt feleséghez, akitől réges-régen elvált. Nem érti szavait, nem érzi át vágyait, nem derengeti föl emlékeit, hiszen elidegenedett tőle; így semmit sem talál, amiben képmására eszmélhetne. A politika önmagától is megundorodik. De vajon a kultúra, vajon az irodalom magára ébred-e a politika nélkül? Nem legsúlyosabb veszteségének, a történelemnek része-e a politika is? Kit érdekel az irodalom, ha nem a politikát? A szabadság feltétlen hívei azt remélték, hogy mindenkit, ám rá kellett döbenniük, hogy senkit sem izgat az irodalom önmagában, csak akkor, ha saját arcára gyúrhatja, önző céljaihoz idomíthatja, ha meghódítja, aláveti, leigazza. Az irodalmi minőség hidegen hagyja a szabadságot, ezért az irodalom sohasem egészen szabad. Ez, a kimondhatatlan körbetáncolása, izzítja magas hőfokra a mű nyugtalanságát, biztosítja ki a befogadó várakozásait.

Még a filozófia is magát keresi, azt kutatja, milyen szögből láthatja meg legszebb arcélét a szövegtükörben. „Hiába fűröszöd önmagadban, / csak másban moshatod meg arcod” – ki ne fújna kívülről József Attila sorait? A gondolat nemcsak a párkapcsolatokra vonatkozik, hanem a megismerésre és a megértésre is. Az irodalom – a kultúra többi birodalmával együtt – a turizmus, az országpropaganda eszközüvé silányul ahelyett, hogy a tiszta nemzeteszme és a középontjához közeledő személyiség, a közösségi és az egyéni *egzisztencia* alakítójává magasztosulna. *Önmaga felé minden ugyanaz* – írná megint csak Heidegger. Igen ám, de ha csupán eszköz az irodalom, mitől fennköltebb, ha a politikáé és nem – mondjuk – a filozófiáé; s még ezeken belül is, ha a nemzetpolitikáé az „országimázsé” helyett, a létfilozófiáé a nyelvfilozófiáé helyett? Csak nekem tűnik úgy immár, hogy bizonyos – valóságos és lelki – égövek, hol kitűnő a Nap állása, előnyös megvilágításba helyezik a költészetet, az irodalmat, míg mások nem derítenek fényt *önértékére*? Világunk egyedül az eszközüértékek érvényét fogadja el, azokét az igazságokét, melyek felvillannak és rögtön kihunynak, mert nem élteti őket semmiféle energiaforrás. Melyik az alkalmas kérdés: mit hoz ki a lírából ez a szétzilálódott kor, *vagy* miként szelídíti meg a kort ama régimódi líra? Az akkumulátor is lemerül, ha gyújtás nélkül égve hagyjuk a fényszórót. A költészet merült le, vagy a történelem?

Szürke félhomály honolt napközben, por- és ködszitalás telepedett rám, de a bőrhöz tapadó fülledtség nem engedte, hogy dideregjek. Egészen késő estig, mikorra úgy lehűlt a levegő, hogy a légkondicionálót is be kellett üzemelni. Valahány évszak egyszerre volt uralmon, óráról órára másíkok fölényeskedett. A pagoda, amely egy különleges bambuszfajtáról kapta a nevét, a felhők fölé épült, bár legalsó traktusa a hegy lábánál terült el. Előadást élvezhetünk a pagoda alapításáról. A király ott hagyta hivatalát, és szerzetesnek állt, de feleségei érte mentek, kérve kérlelték, térjen vissza, ne taszítsa el őket magától, hiszen kiházásított nőként nincs mihez kezdeniük. A visszavonult, elmélkedő remetelét azonban erkölcsileg magasabb rendű, hiába törik derékba emiatt a feleségek élete, akik végül öngyilkosok lesznek. Európai szemmel érthetetlen az efféle értékítélet, mint ahogy a vietnami buddhizmus is, mely Buddhát, Konfuciuszt, a királyokat, Ho Si Minh-t és az összes ősi halottat összeboronálja.

Füstölővel, mélyen hajlongva közelítenek az oltár felé a kommunista vezetők, hiszen hitük nélküli a metafizikát, ami így a politikai ideológiákkal még könnyebben összeegyeztethető. Saigon, akarom mondani Ho Si Minh város egyik legújabb templomában a francia felvilágosodás jelszavait falra pingáló Victor Hugo egészalakos képét éppolyan tisztelet övezi, mint Buddháét. A felvilágosodás panteizmusa és deizmusa kétségtelenül hasonlít a buddhizmusra, Saigonban ráadásul, ahol a francia középületek homlokzatán, reliefjein ott virítanak az amerikai alkotmány alapító atyáinak és a francia enciklopédisták nevei, mindez természetesen hat. A hanoi Irodalom Temploma, a világ talán legrégebbi egyeteme varázslatos hely. Sztélék sorakoznak a végzett diákok vésett neveivel, medencéket és pagodákat fognak közre. A XI. században létesített szellemi fellegvárban két fő tantárgyként a költészetet és a közigazgatást oktatták. Az irodalom és az állam irányítása, a szómágia és a beszédaktus, a lélek és a hatalom nyelve nemcsak értették egymást, de *egymásban mosták meg arcukat*. A tudásformák ősközössége. Ilyesfélét képzelek el működő alkotmányos fundamentumnak, a közös értékészlet kulturális bázisának. Persze a vietnami történelem sem volt kegyes, az ország kevesebbszer vívhatta ki függetlenségét a kínai, mongol és nyugati hódítók igája alól, mint a mi hazánk. A francia ízlés, a kommunista ideológia és az amerikai fogyasztói társadalmiság, erőszakos szórakoztatóipar közül mintha csak az utóbbi nem tudott volna szervesülni. A francia konyha hatása – talán nem képzelem rosszul – megnevesítette a különben is megejtően eredeti, változatos ízvilágú és egészséges vietnami gasztronómiát, a kommunizmus a tartós függetlenség letéteményese; ám Amerika nem hozott mást, mint pusztító háborút, és nem gerjeszt mást, mint látzati igényeket. Elérhetetlen mintákat ad, benyomásokat egy nem létező, giccses világról – delfin show-t, hegybe vájt szökőkút-szemfényvesztést, Miss Universe szépségversenyt a „Paradicsomszigeten” –, és kizárólag azért, hogy vállalatai terjeszkedhessenek.

A felhők felett köd és füst, tompa morajban csetlő-botló, félhomályban álmélkodó delegációk. Köröttünk, alattunk dzsungel, azon vezet keresztül a gigászi lépcsősor, mintha egyenesen az égbe, de az emberpróbáló meredélyen libegővel su-

nek nyomába eredtünk *török közt és törökön át*, csúszós aszfalton, szoros sikátorban, melybe a vékony szél sem préselődhetett, és mi is csak összehúzott vállal férünk be. Menekült az üldözött, rémülten hátrasandítva olykor, de a sikátor túlsó fertályát egy ház homlokzata zárta le. Most megvagy, te jómadár! – gondoltam nem pont ezekkel a szavakkal, de sehol semmilyen retikül: menet közben lepszolta a társának, vagy az igazi rablónak nyomát vesztettük, s most egy jámbor honpolgárt rémisztgetünk? Ha nem ő, akkor ki volt a tettes? Hírelték ugyan, hogy a nagykövetség vendégeként két magas rangú sz.-ista politikus jött tanulmányútra a szocializmus építésében jeleskedő Hanoi-ba; de mivel másnap már Bangkokba repültek, hogy – minden bizonnyal – a thaiföldi nők jogainak kiterjedt védelméről gyűjtsenek tapasztalatokat, és egyébként sem volt említésre méltó összeg a retikülben, a magyar államférfiaknak nem lehet közük a bűncselekményhez. Pedig a hanoi közbiztonsággal mindenki elégedett, sok a járőr, s akit a kofák nem dumálnak rá előnytelen üzletekre, nincs mitől tartania. Otthon aggasztóbb hírek látnak napvilágot.

Nem ez volt az egyetlen motoros kalandunk, de a másik Attilát komolyan megrogyasztotta. Szokásos kerthelyiségünkben darvadoztunk Hanoi városközpontjában egy-egy pofa Hanoi Beer dioptriája mögött. A kerthelyiség azt jelentette, hogy kint ültünk a járdán a városképet alapvetően meghatározó szabványosított stokikon, melyeknek gyártása természetes monopólium Vietnámban, elvégre az egész ország valamennyi alsó- és középkategóriás ivójában és kisvendéglőjében ugyanolyanok. Két fajtája különböztethető meg: a kisebb, mely egy nagyjából másfél arasz magasságú műanyag sámlis és a nagyobb, mely megvan két arasz is, de előfordulása sokkal valószínűtlenebb; tízből kilenc az első fajtába tartozik, mint ahogy tízből nyolc a régi-új római jog tankönyvre hajazó császárbíbor színű. Hány milliárd ilyen ülőalkalmatosságot fröccsöntenek hetente? Szédítő belegondolni abba is, vajon hány ilyen tört össze alattam a csaknem három hét alatt, jóllehet kettőt-hármat egymásba csúsztattam; de csak ha a személyzet nem vette észre, mert a lehetséges férőhelyek apasztása főbenjáró bűnnek számított. A teret benépesítő stokik mindegyike foglalt volt már, mikor a razzia hozzálátott a szertehagyott sok száz motor összefogdosásához. Mitől függ, hogy ki parkol tilosban? Fineszes barátom sem tudta a választ, de biztonság kedvéért mellénk tolt a járgányát, oda, ahová a tulajdonosnő is mutogatott, hogy igen, itt leállítható. A közeg első dolga volt, hogy Attila motorjának kormányát markolja meg, és peckesen lépegetve a szomszéd sarkon levő őrsig elgurítsa. Ott aztán a mulatozás kárvallottjai rendre sorban álltak, hogy kiváltsák az őket megillető járművet. A velünk szorgalmasan poharazgató saigoni fiút azzal hajtották el, hogy egy dél-vietnaminak semmi köze ahhoz, ami északon történik, mikor megkísérelte kimagyarázni, miért nincsenek Attilánál a feketén vásárolt motor papírjai. Sokáig azt hittük, vissza se fogják szolgáltatni a jószágot, s még maga az érintett is elámult azon, hogy névjegykártyájának felmutatása – a rajta ékeskedő magyar címerrel és a minisztérium nevével – a forgalminál is elsöprőbb érvet jelent. A motort ugyanis csupán ennek köszönhetően kapta vissza. Örömlünkben még az utánunk szaladó kocsmárosné

sem marasztaltuk el, kinek rossz tippje kis híján egy motorba került, s ki most arra figyelmeztet, hogy elfelejtettük rendezni a ceppet. Annyi baj legyen!

8.

A szervezés pocsék. Long hűségesen követ, de általában semmivel sincs tisztában, időnként nálam is elveszettebb. A pagodából hollywoodi csinnadrattára vezényelnek bennünket. Fókák pörgetnek gumilabdát az orruk hegyén, delfinek szinkronúsznak – *vonszolnak piros delfinek* –, de a lelegképesztőbb attrakcióra azután kerül sor. Kitermelt hegy gyomrába, félelmetes katlanba mélyesztett amfiteátrumban szökőkutak ezrei nyiladoznak. Vízjátékban gyönyörködhetünk, mitologikus történetekben, zenei aláfestésre komponált szökőkút-fantáziákban. Hüledezem. Ezzé lett hön szeretett vezérük, Ho Si Minh nyaralóhelye?

Két éjszaka után a vidéki luxusszállóból visszabuszozunk Hanoi. A hivatalos program utolsó estéjén újra elfoglalhatjuk a régi szobánkat, ahonnan azonban előzőleg ki kellett költöznünk. A szállodában hagyott nagy bőröndöm hol lehet? Óráknak hat elcsigázott türelmemnek, amíg a portás kipakolja az egész raktárhelyiséget, hogy legbelülről előbányássa az én csomagomat. Minek ebrudaltak ki? Mire megcáfolják a terjengő rémhírt arról, hogy mégsem ugyanitt alszom, és felhurcolkodom a szobába, a zárófogadás javában tart. Gondolatban a saigoni utamat tervezem. Long egy cetlit nyújt át: mivel a telefonom nem működik Vietnámban, Nhung neki írta meg, milyen címen és melyik szállót keresssem Saigonban. HO SI MINH CITY – javít ki Long szótagolva. Nekem aztán mindegy, csak kerüljek végre ágyba, és hallgathassam az ablakom alatt játszó éjszakai teniszmeccseket.

Arra riadok fel, hogy a szobai telefon csöng. Attila az a recepcióról: törölték a saigoni gépemet, korábbira kell szállnom. Gyors pakolás, a bőröndöm le-tétben marad Attilák cégénél, mely még azt is felajánlja, hogy a maradék hat éjszakát teljesen ingyen a VIP-rezidencián töltsöm. Zökkenőmentes repülőút; Hanoi-Saigon egyetlen mély lélegzetvétel ennek a hosszú országnak. Semmi kétség: artériás utam a szívhez vezet. Afféle belföldi járat, de inkább Volán, mintsem légi, hiszen piacozó öregasszonyok több kilónyi zöldséget, gyümölcsöt tuszkolnak a csomagterbe kézipoggyászként. Hazai ízek a délre költözött, amerikanizálódó unokáknak. Saigonban harmincöt fokos hőség csap meg; első dolog, hogy megszabaduljak a pulóveremtől. Eljutottam hát a trópusokra. Attila fülesének hála, addig-addig ácsorgok a saigoni terminál előtt, míg az orrom előtt fékez egy belváros felé tartó busz. Megállóját minden reggel nyomtalanul eltüntetik a taxis hiénák, egyedül a helyiek és a magamfajta jólértesültek számolnak vele. Hús forintnak megfelelő dongért juttat el a központi körforgalomhoz, ahonnan tíz perc séta a Hotel Rainbow, dél-vietnami otthonom. Közlekedni itt is művészet. Nincsenek sávok, a járművek arra veszik az irányt, amerre csak látnak, hús-harminc motor is haladhat egymással párhuzamosan, a zebrák sem csá-

bítyák sebességcsökkentésre őket. Esélye az átkelésre annak nyílik, aki csukott szemmel nekivág a fésűsen illeszkedő forgalomnak, határozottan, de megfontoltan és kiszámíthatóan igyekszik előre; s ha szerencsés, kettéválik az áradat, mint Mózesnek a Vörös-tenger, és egyenként kikerülnek a hullámok. Hozzá kell tennem, hogy csak szerencsésekkel találkoztam.

Egyedül bolyongok a városban, de a magánynál félelmetesebb, hogy pillanatról pillanatra rajzanak körül, lepnek el a *xe om*-ok és egyéb, éhbérért güriző kucsébe-
rek, akik tagbaszakadt alkatom és bőségjelképnek tekintett szakállam miatt a meg-
gazdagodás csalóka reményében integetnek, szólongatnak, szorítanak be a házfal
és krahácsoló járgányaik közé. Angolul legtöbbjük kifogástalan eleganciával társa-
log, amint észrevesznek, „how are you, sir” felütéssel üdvözlnek, s mikor eláru-
lom, honnan származom, bőszen dicsérni kezdik hazám kertészeti eredményeit,
különösképp a rózsatermesztést, mivel – mint később kiderül – vietül Magyaror-
szág és Bulgária között egyetlen hang az eltérés. Ha az iskolai szöveggyűjtemé-
nyükben olvasható rózsás verset emlegetik, a költő neve ugyan nem sejlik föl ben-
nük, ám ahogy körülírják, azonnal Petőfire ismerem; s az előtött érzett szívbeli
túlfűtöttséget még az sem csavarhatja lejjebb, hogy azóta rájöttem, a Petőfinek
hitt poéta nem más, mint Hriszto Botev. Ám nemcsak melegséggel árasztják el
szívemet néha-néha – főként akkor, ha bebizonyosodik, Európáról az átlagos
európainál is többet tud az egyszerű kuli –, hanem meg is lágyítják, s ilyenkor
tízszerez áron vásárolok meg azt, amire végképp semmi szükségem. De – hin-
duista képzavarral élve – összetartó kaszt az árusoké. Külsín alapján nagyjából
ugyanarra az összegre lőnek be az azonos terméket forgalmazók. Más kérdés,
hogy már az alkufolyamatban gyakran megdől az oligopólium: hiába egyeznek
meg egymással, ki meddig mehet el, a létfenntartás nagy úr. Ilyenkor könnyörög-
nek, nehogy kikotyogjam a szomszédos kofának, mennyi lett a végösszeg.

9.

Bárcsak az irodalom céhe is okulna a vietnami kereskedőktől! Mi minden befészkelőd-
het a literatúra berkeibe, ha rámenős kakukkfíóka, magakellető papagáj vagy megtol-
lasodott vörösbecy! Most hallom, hogy aki elegendő pénzt fordít rá, elérheti, hogy egy
egész modern irodalmi tanszék kétnapos konferencián méltassa életművét. Miféle mi-
nőséget hiányolunk, ha nem állítunk be időnként egy-egy öntisztulási programot?
A helyezkedők és ügyeskedők éles könyökét legalább tompítaná, ha a hozzáértő szak-
mai minőségérzék az írók és az íróféleségek közé furakodna. Aztán a magyar kapita-
lizmusnak is volna mit ellesnie a vietnamitól, ahol percenkénti alkuk döntik el, melyik
levegőrétegben állapodnak meg a lebegő árak. Ez az igazi piac. Ha ugyanattól az árus-
tól vennék ugyanolyan árut, mint előző nap, akkor sem úsznám meg a vehemens vi-
tát, s ha elgyengülök, bizony pórul járok.

A magyar állami rádió is nyereségorientált, hallom innen-onnan, s ez az oka
annak, hogy a kulturális műsoroktól kisül a frekvencia, mint Lucifer uja a szen-

teltvízben. Magyar előadóknak, szerzőknek tilos jogdíjat fizetni – kivéve persze, ha letompított nyugati slágerzenéket imitálnak –, de azért a piaci áron átvett külföldi „main stream” muzsika fogható az adófizetők pénzén. Ez nem kultúra? Dehogynem, sőt *ez* is állami kultúrpolitika! A hatalomnak kényelmesebb, ha bárgyú dallamok áradnak az éterben, s még a népszerűségükkel is takarózhat. A piac purista prédikátorai is elismerik azonban a versenyjog jelentőségét. Korántsem biztos, hogy egyenlő esélyekkel indul – például – a magyar irodalom és a külföldi könnyűzene. Belátom, hogy értékválasztás kérdése, az állam melyiket támogatja, de az állam értéksemlegességére apellálni úgy, hogy közben valamelyiket előnyben részesíti, nem elfogadható. A barátságok, az eredendő elfogultságok, a közérzület és a személyes vallomások, a nemzeti sorsközösség, a *közös ihlet* és az igazságkereső tanácstalanság, a légszomj és a fellélegzés örökébe egyetlen jelenség lépett, amit *nyilvánosságnak* hívunk. „A nyilvánosság mindenekelőtt szabályoz minden ittlét- és viláértelmezést, és mindenben igaza van, nem azért, mintha kifejezetten azzal a képességgel rendelkezne, hogy átlátja az ittlétet, hanem mert nem megy bele a dolgokba, mert semmiféle érzéke nincs a színvonalhoz és a valódisághoz” – írja Heidegger. A nyilvánosság jellemzője, hogy abszolút szabadnak hiszi magát, mert a láthatatlan irányító gépezet ezt hiteti el vele, ám cserébe elvárja tőle, hogy belső sajátosságait áldozza föl e vélt szabadság oltárán. A demokratikus nyilvánosságnak nemcsak azért nincs érzéke a színvonalhoz, mert a tömeg sosem gondolkodik, mindig csak az egyén, hanem mert lényege diktálja, hogy így cselekedjék. A hatalommal kötött fausti alku. A nyilvánosságot alkotó polgár szabadon lemond a személyiségéről az önmegvalósításért, az önmegismerésről a kitarukozásért, a közügyek intézéséről az általános szavazati jogért; a társadalmi folyamatok átláthatóságáról azért, hogy vizsgálatul – történelmi léptékben példátlanul – kiszámítható életpályát, létbiztonságot, anyagi egzisztenciát kapjon. Az alku előnyösnek mutatkozik abból a szempontból, hogy a korábbi, világméretű kataklizmák elkerülnek bennünket.

Az a mostani világgazdasági válság, mely egyes nyugati országokban csak annyi hatást fejtett ki, hogy két-három évvel később cserélik le a régi autókat azok, akik eddig gyakrabban megtehették, nálunk ugyan súlyos károkat okozott; a történelem rendjét az emberek mégsem akarják felrúgni. A magaskultúra viszont, mely a nyugati gondolkozást, így a gazdaságot is évszázadokig előrevitte, áldozatul esett ennek a folyamatnak. A nyugati kultúrát eddig a filozófia, a képzőművészet, a zene és az irodalom eredményeivel írták le, ma egy hónunk alá csapható szerkezet elektronikus impulzusaival, a számítógéppel. A formával a tartalom helyett, s ez akként hat vissza a tartalomra, hogy kiüresíti. Van-e, lehet-e helye itt a költőnek, aki a *lét elrejtettségét* fürkészi, de egy „idejétmúlt tudásformába” kergetik be azzal, hogy „korszerűsítse”? Nem a költőket hiányolom, hiszen költők vannak, nem is a költészet társadalomalakító hatását, hiszen ez nehezen göngyölíthető föl más korokban is; hanem a költői látásmódot, a költészet világnézetét és potencialitását. Az atombomba erejét senki sem vonja kétségbe, noha legfeljebb katonai díszszemléken látható, s akkor is csak a hordozórakéta. Az atomfegyver ábráját ki kéne

függeszteni minden nagyhatalmi csúcstalálkozó, államközi vizály emblémájaként, hisz valamennyi tárgyalófél zsebében ott lapul mint – feladott vagy megkapott – képeslap. Lesz-e még ilyen atomfegyver a költészet a kultúrában, vagy a művészet egyáltalán?

Kedvenc étkem, a marhahúsleveshez hasonló *pho bo* kanalizgatása közben jut időm az elmélkedésre. Ha egy műanyag asztal fölé görnyedek, nem fojtogatnak üzleti ajánlatok. A kuncsaft foglalt. Aki reggel még képeslapokat kínált, és változatos városnéző útvonalakat, sötétedés után már marihuánát, hasist, kokaint tukmálna rám, és a nyergébe szállt kicsi szajhát akciós áron elvihetném egy körre. Figyelemre méltó kompánia verődik össze mögöttem, hiszen egyedül könnyű préda vagyok az eszelős tekintetű, kurjongató kurafik számára, akik talán lábfej helyett patával kezelik a váltót. Leghatározottabb válaszom ellenére sem térnek ki az utamból, így inkább bevágódok a szállodám ajtáján. Másnap visszaindulásom előtt hűsölnék kicsit a *Pham Ngu Lao* parkjában, elvégre a harmincöt fokos, egyenlítői forráság kellőképpen kitikkasztott; de a mellém telepedő motoros taxis biztosít róla, hogy úgysem hagy békén mindaddig, míg el nem vihet valahová, s ha ő esetleg meg is könyörülne rajtam, Saigon valamennyi hiénájával nem tudok egymagam elbánni. Belátom, igaza van, így elfurikáztatom magam még egy pagodába; ámbátor reptérre indulásom pillanatában hiába ácsingózik a hotel előterében, ha egyszer a tulajdonosnő fia olcsóbban elszállít a géphez. Szó nélkül faképnél hagyom: neki is lehet rossz délutánja. *Búcsú a trópusoktól.*

Az ázsiai méretű ülésen erősen össze kellett húznom magam. A mellém szoruló, légibeteg fiatalasszony, akinek irántam tanúsított feltűnő érdeklődése nem férfivonzerőmnek, hanem a felszállástól való rettegésének volt tulajdonítható, miután mind a saját, mind az én egészségügyi zacskómat telehányta, illendőnek érezte, hogy jó tanácsokkal lásson el. Ő javasolta, hogy a hanoi repülőtéri buszt válasszam a taxi helyett. Elég későn jöttem rá, hogy a kínosan kötelességtudó tanács rossz tanács. Már akkor gyanút kellett volna fognom, mikor annyira kevesen szálltak föl arra a buszra. Egy bő óra után az utasok nagy része ilyen-olyan kihalt környékeken lepattant mellőlem, így az ott maradóktól kézzel-lábbal tudakozódtam, hol szálljak le. A válasz vagy kézlegyintéssel kísért sóhaj vagy felszabadult hahotázás volt, s mire mindahányukkal befürödtem, rajtam kívül csak a sofőr maradt fenn. Megnézte ő is a címet, és lemondóan rázta a fejét, jelezve, kirak, ha lát taxit. Az egyetlen hadra fogható *xe om*-os, akihez mintegy másfél óra buszozás után kéredzkedtem föl az éjszaka közepén, tisztában volt vele, hogy bármennyit elkérhet tőlem, nem fogom firtatni; és végigmustrálva meggyötört külsőmet nem is igen szégyenlősködött az összeggel – ami, ha meggondolom, hogy még legalább fél órát bolyongtunk, nem volt olyan sok. Na jó, a helyi árakhoz mérten nem volt kevés. Néhányszor el is kavardott az egyforma utcák labirintusában, s ekkor – hátizsákomat a gondos súlyelosztás ürügyén maga elé vette – átfutott az agyamon, mi lenne, ha egy hanyag mozdulattal kilökne az út szélére, és a táskámmal elinalna. Hál' isten az én fantáziám volt a piszkosabb.

Másnaposan zötykölődöm az autóban egy vidéki iskola felé. Attila hívott magával; ő hivatalból látogat el, hogy felmérje, van-e értelme magyar tanárokat szervezni oda, én lelkesedésemből, ami az átmulatott este után kissé megcsappant bennem. Soha többé nem vodkázom ukránnal, oroszsal, vietnámmal. Vajon hány napig marad hatályban a fogadalmam? Az Attiláéknál tartott italozás vendéglistája sem átlagos. Ott volt az a magyar fiatalasszony, aki azért jött Hanoi-ba, hogy bokájából fél évvel előbb távolítsák el az orvosi fémet, mint odahaza. Állítólag allergiás rá, de senki sem hisz neki, csak a férje, akivel közösen irtóznak a mindennapjaikat megkeserítő mikrohullámú sugárzástól, ezért szállodai szobájuk bejáratát méteres szigetelőszalag-csíkokkal ragasztották az ajtófélfához. Azt remélték, Vietnámban nyugtuk lesz, de a sugárzás itt erősebb, mint bárhol másutt. Kótyagos, mégis tünneményes emberek. A férfi ideérkezésükkor gerincsérvet kapott, azóta egyhelyben fekszik a padlón; megátkozta a viet hordár, akinek sokallták a fuvardíját, így egymaguk cipelték tovább roppant csomagjaikat. Meglett az eredménye. A nő akkor törte szilánkosra a lábát, mikor a Mátrában kirándult, és léptei alatt leomlott a turistaösvény. Több száz métert zuhant, kis híján belehalt. A néhány száz dollárért dolgozó hanoi sebész cigarettázott a beavatkozás alatt, de páciense még a műtőn át-átrohanó, nyers kutyahúsokat is higgadtan kísérte figyelemmel; nem tehetett másként, mivel az altatószerre is allergiás. Nem esett baja. Van mitől tartanom Vietnámban ezek után? Aztán eljött Béla, a dúsgazdag, félig magyar, félig viet vállalkozó; testvérével jóformán az egyetlenek a világon, akik anyanyelvi szinten beszélnek mindkét nyelvet. A Hanoi–Saigon-repülőút vonal magyar pilótájának felesége gyerekével, a Hamvas Béla-fordítások kedvéért laptopot vásárló Giang bácsi és több ösztöndíjas magyar egyetemista jelentette még a társaságot Attila helyi barátain kívül. A filmesztéta lány egy éve él itt filozófia szakos barátjával; mindkettőjüknek elég idejük marad, hogy azzal foglalkozzanak, amivel szeretnének: európai filmek tanulmányozásával, illetve klasszika-filológiával. Beszélgetek a fiúval. Milyen kicsi a világ! Együtt látogattuk Ferge Gábor legendás Heidegger-semináriumait. Még a „villában”, az *Existencia* folyóirat budai székhelyén is összefuthattunk, ahol Ferge professzor szombat délelőttönként extra órákat adott rajongó diákjainak. Föl nem foghatom: Ferge-tanítvány a Föld túlsó felén! A létfilozófiák szerelmese hanoi ösztöndíjban részesül, én pedig költőként a jogi egyetemen tanultam – ha jól számolom – hat szemeszter Heideggert. Felfordult világ. Egy nemzetközi konferenciára – legyen az Brüsszelben, Stockholmban vagy Hanoi-ban – felbecsülhetetlen összegeket költenek, de hogy honnan gyűlik össze harmadik verseskötetemre a párszázezer forint, fogalmam sincs. A legközelebbi utam Brüsszelbe visz majd, ötszázötven eurós belvárosi szállodába, hogy az Európai Parlament épületében a szerzői jogok digitális érvényesítéséről legyen szó, ám egy hosszú hetekig írt verssel egy napi étkezésem árát keresem meg. A képmutatás Európája. Balázsnak, heideggeriánus cimborámnak büszkén mutatom a telefonomat: egyik közös ismerősünk évek óta úgy szerepel a memóriában, mint „Marci Heidegger”.

A szintén Hanoiban tanuló vodkás fiúkkal hajnalig mulattunk. Rossz lesz holnap korán fölkelni.

Hát még milyen akarakterőről kell tanúbizonyságot tennem, hogy ki ne szolgál-tassam az ukrán uborkát a terepjárónak, amit a vidéki magániskolából küldtek ér-tünk! Váratlan találkozásban nincs hiány. A bölcs mosolyú idős hölgy, az iskola tulajdonosa tárt karokkal siet elénk. Honnan vagyunk egymásnak ilyen ismerősek? Szégyenlem, de nem bennem ötlük föl először, hogy a Ha Long öbölben egy asz-talnál ebédeltünk. A hölgy író és fordító, a legnevesebb, aki angol nyelvű műveket tesz át vietnamira. Stockholmban végzett egyetemet, és afféle bentlakásos „elit-gimnáziumot” vezet itt, Hanoitól mintegy negyven kilométerre az erdő közepén. A hatalmas kertet a diákok művelik meg; mindegyiküknek jut talpalatnyi földecs-ke, amiért felelősek. A testnevelés katonai kiképzőpályán történik, de nincs drill, fogcsikorgató szigor, csak fegyelem, jó hangulatú órák a növényzettel dúsan befut-tatott, félig nyitott tantermekben. Luxusnak persze semmi nyoma, de a légkör szereteteli. A kis unoka, tízéves forma, franciául olvas az árnyas verandán, ahová mi is telepszünk. Mérsékelt égövi dzsungel borítja a lankás, lakályosan elnyújtózó hegyoldalt. Az elmúlt heteket kevés alvással vészeltem át, ezért jólesik a nyug-ágyon heverészni, miközben a konyhakert gyógynövényein, a gömbölyödő bukszu-sokon, az embriónyi bonszajokon és a távoli gyümölcsültetvényen ámuldozom. Mit nevelnek abban a melegházban? Autóra emlékeztető ócskavasat, ami köze-lebbről szemügyre véve nem is annyira roncstelepre való, egészen kipofozható volna, ha újabb filmszerep várna rá. Hamarosan megtudjuk ugyanis, hogy a nyolc- van esztendő Peugeot százhármast a Saigonban forgatott, világhírű „Szerető” című mozifilmben még hatalmasat alakított. Mi is pózolunk, fényképezkedünk előtte Attilával; mellünk a büszkeségtől dagad, akár a tűző napon és múltbéli sike-reiben sütkérező motorháztető.

Számomra az utolsó echte vietnami ebédhez terít az iskolafenntartó család. Raga-csos rizs, darált marhahús, tintahal, rák az ünnepi menü. Nyelvemet körbeviháncol-ják az édes, savanyú, keserű, csípős szósok és mártások, zamatuk hol bizsergetőn el-tehénkedik, hol zaklatottan megrázkódik, csiklandósan összerezzen, hogy izgó-mozgó csínytevésüket a csilli vaskezü pedellusa csípje fülön. Kár volt beleharapnom; két ku-pica rizspálinkával kell az ízlelőbimbóimat fellocsolnom ahhoz, hogy újfent tiszta aro-mák merészkedjenek ki rájuk. Az ablakon át gyerekszivaly szüremlik be az étkezőbe; jóllakottan, pálinkától bódultan elnehezülök a széken. Mikorra bekúsztam a terepjáró hátsó ülésére, elhelyezkedtem, s a visszaút enyhe zötykölődése és a motor morajlása kiküszöbölte a külvilágot, fejem már szuszogva hanyatlott előre.

11.

A fodrászatban bóbiskoltam így félálomban, mikor betértünk Attila törzshelyére; no nem nyiratkozni, hanem egy kiadós fejmasszázsra. Hanyatt feküdtünk az ágya-kon, és mosdókagylóba lógatott koponyánkat fardhatatlan kezek mosták, nyom-

kodták, vakargatták, dörzsölgették, simogatták fél órán keresztül. Duruzsolt, csobogott a víz, Attila elbűvölően flörtölt az ő fején babráló, neszező masszózzel, aki aznap este már telefonos üzenetekkel ostromolta. Az első kezelés végeztével a fodrászszékbe huppantunk; következett a váll ellazítása, kiropogtatása. Míg a hajamat szárították, egy óriási tubus fixálóra lettem figyelmes: TARTÓS HATÁS EGÉSZ NAP – olvastam a címkéjén. Báméskodtam tovább egykedvűen, mint az otthoni borbélynál, s csak kis idő elteltével ütött szöget a fejemben: micsodaaa?! A hajszárító süvítő orkánjában ismét kibetűztem a címkét: csupa magyar szöveg! Magyar gyártású hajfixáló egy eldugott hanoi fodrászszalonban! Tátott szájjal mutogatom Attilának a dobozt, ő sem tudja mire vélni, a fodrászokat pedig láthatóan semmi nem lepi meg. Hiába, a kelendő áruk utat törnek maguknak, mint a buzgárok a homokzsákokon.

Kurrens árucikk – lejárt szavatosságú termék? Egyik barátom idehaza azzal érvel, hogy a *Hitel* periferikus. Ez, még ha igaz is, akkor sem érv; nem szól semmi mellett és semmi ellen. Mihez képest periferikus? Ha végiggondoljuk a választ, mindjárt örvendünk annak, hogy nem populáris. Ami populáris, mindig gyanús is egyúttal. Egy efféle széttöredezett és igénytelen társadalomban (a nyilvánosságban) mi mozgat tömegeket, mi az, ami népszerű? Általában a szükségtelen árucikkek, melyek iránt rövid távú és mesterséges keresletet támasztanak. Régóta úgy gondolom, hogy a folyóiratok, melyek kultuszukat nem éppen a demokráciának köszönhetik, a demokrácia végvárai. Menteselek a frakciófegyelem alól, de még a népszerűség kétes, minőségsorvasztó követelménye alól is feloldozza őket a tömegbázis hiánya. A demokrácia elsősorban minőségi kérdés, noha úgy tapasztaljuk, hogy a kvalitatív elvárások kiiktatása a mostani társadalmi tagolódás, állami berendezkedés nélkülözhetetlen velejárója. Akin ártatlanul csattan gumibot, vagy aki azért veszíti el hasznos és jól végzett munkáját, mert a rendfenntartásnak, illetve a piaci folyamatoknak is lehetnek működési zavarai, azt nem vigasztalja a „demokrácia” mint általánosan ható alapelv. Ahogyan a diktatúra megnyomorítottjait sem lehet annyival leszerelni, hogy – mint minden államrezonnak – annak is voltak haszonélvezői, helyeselhető intézkedései, pozitív eredményei. Bibó szerint a demokrácia lényege az, hogy mindenkinek biztosítsa a *jó élet* feltételeit. Mi meg azt vesszük észre, hogy két életpálya közül választhatunk: vagy tömegemberré válunk, vagy pártemberré. A kettő között persze van átjárás, de egyik létformáról sem alkotunk hízalgő képet. Az előbbi tudatlan és érzéketlen a jó élet iránt, ezért értéketlen, *talmi*, az utóbbi törekvései pedig a *batalmi* logikában bicsaklanak meg. Független emberre sem a tömegnek, sem a pártoknak nincs szükségük. A tömeg nem ismeri a függetlenséget, mert titokban arra vágyik, hogy becsapják; a pártok ismerik a függetlenséget, tőle rettegnek leginkább, attól, hogy leleplezi álnokságukat, fölfejti fondorlatukat. Nem a tömeg előtt, hiszen a *tömeg magányos*, hanem a többi párt előtt, a többi párt tömegei előtt.

Ahhoz, hogy a költészet e kettőn felül tudjon emelkedni, ellent kell mondania mind a piac, mind a tömegkultúra logikájának. Nagyjából erre jutottam, mikor utoljára szorítottam kezét Attilával. Két órám maradt a gép indulásáig. Vackoló-

dom a taxi hátsó ülésén, lassan elhagyom szállásom utcáját. A sofőr visszapillantó tükréből még homályosan látom, amint Attila a kerítés előtt integet. Mit látok? Ahhoz, hogy történelemmé váljak, előbb összefüggő történetsorrá kellene mindannak följejlődnie, ami velem Vietnamban megesett. Utazássá is így lényegülne át, hiszen történelem nélkül nincsen utazás, csak turizmus. Semprun *A nagy utazás*-ban írja, hogy „embereknek van a legnagyobb súlyuk az életedben, embereknek, akiket ismertél”. Ahhoz, hogy embereket ismerhessek meg, előbb a saját történeteimet kell tudnom. Lám, az agyam önmaga körül forog, akár egy végtelen havazás.

Lesz-e még történelem az életünkből? Teremt-e még valakiben költészetet néhány egymás alá írt, okos verssor? Ahogy fölemelkedik a gép, én is kibújok a trópusi éj melegéből. Redőtlen fedélzeti hűvös ölelget. Dúdolom a dallamot magamban. „A csitári hegyek alatt / régen leesett a hó. / Azt hallottam, kis angyalom, / véled esett el a ló.”

Ferihegyen régen leesett a hó.

